

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleinweis.*

Tečaj IX.

O sredo 1. kozoperska (sredojesna) 1851.

List 40.

*Učiteljem na Krajskim *).*

Gotova je, da sadjoreja blagostan dežele močno povzdiguje, in da so bogati pridelki sadja dostikrat krepka bramba zoper pomanjkanje družiga živeža in še clo zoper lakoto. Dostikrat se namreč primeri, da zavolj velike suše je slaba létina za poljske pridelke, sadje pa obilo donese, ker globokeje v zemljo segajoče drevesne korenine še takrat potrebne vlažnosti in hlada uživajo, ko je poveršina zemlje že popolnoma suha. Ko poljski sadeži zavolj silne suše poginejo, dozori po gorkoti sadje včasih še boljši. Tudi ni znano, da bi se bilo kterikrat zavolj sadjoreje kakošno drugo obdelovanje zamenjalo ali da bi bilo popolnoma opuščeno bilo. Sadje naj se uživa sirovo, kuhano ali posušeno, naj bo jabelčni ali hrušev mošt ali kis (jesih), kateri se tudi prav dober iz gnjiliga sadja delati da, je vsacimu gospodarstvu v velik dobiček. Koliko tisuč goldinarjev verže deželi suho sadje prodano, ali pa tudi sirovo, ker se sedaj po železnici sem ter tje na prodaj vozi. Tudi sadne drevesa se dajo za les, za zidanje in kurjavo v dobiček spraviti. Čeravno jablane, hrušove in češnjeve drevesa ne dosežejo velikosti hrasta ali hoje (jélke), in za zidarski les niso tako obrajtane, bi bilo vender mnogih skušinj vredno, ali bi se ne smele tudi sadne drevesa za kurjavo izrejevati, ki bi znale po tem, ko so o mladih letih mnogo sadja donesle in se postarale, za les služiti, kteriga nam za kurjavo že le pomanjkuje.

Veselo je viditi, kako pridno v nekterih krajih naše dežele sadjoreja napreduje, in kako se je zlasti dan današnji zlo povzdignila. Tudi očitne sadne razstave, ki jih je kmetijska družba napravila, so spričale, da imamo na Krajskim že veliko žlahniga sadja, sosebno jabelk.

Pri vsim tem pa se da še več želeti, in gotovo je, da se da tudi še več v sadjoreji storiti. Še je veliko prostora po deželi za sadne drevesa, — še bi se dalo veliko pašnikov in ledin, griv, germovnatih bregov, zapuščeniga zemljiša, potov in cest z rodovitnimi sadnimi drevesi obsaditi, — še se ne glešajo sadne drevesa povsod tako, kakor bi se imele, — še se da veliko požlahtniti, in po tem takim sadjoreja na veliko višji stopnjo povzdigniti, da bi po nji ne le posestniki veči dohodke uživali, temuč bi se tudi blagostan cele dežele pomnožil.

Da se pa za celo deželo jako imenitni namen, kar je nar bolj moč, doseže, se mora nagnjenje za toliko dobrotljivo sadjorejo povsod obuditi; in da se to stanovitno zgodi in od roda do roda širi, je pred vsim potreba, da se po pravim poduku serca mladosti za sadjorejo vnamejo. Mlade serca so za poduk nar bolj pripravne; terna starih, ki se zoper vse, kar je noviga, dostikrat terdovratno zoperstavlja, se da večidel le teško

premagati. Če pa že mladino veselje in ljubezen do sadjoreje navdá, — če že o mladih letih dobé otroci nekolikošno ročnost v ravnanji z drevesi, se jim prikupi to delo in drevesce, ki so ga zasadili; — oni ga varjejo potem poškodovanja in ga branijo pogube, kteraj jim večkrat po prederznih rokah odraslih ljudi žuga. Je mladina dorasla skerbna za sadjorejo, bo dajala svojim sosedom lepe izglede, in po poduku se bo širila ljubezin do sadjoreje po naslednikih, sinovih in vnukih, in tako se vstanovi zmirej veči napredek koristne sadjoreje. Pač redki so izglede, da bi bila ljubezin do sadnih dreves, vcepljena v mlade serca, kadaj oterpnila ali popolnoma zginila!

Še clo k lepimu zadržanju pripomore sadjoreja, ker se veliko časa, ki se scer z nevarnim pohajkovanjem trati, koristno oberne na opravila sadjoreje. Pogled sadja na drevesih mika mladino, da ga vterga in se tako sčasama krasti nauči. Marsikter tat je s tem začel, da je o začetku po vertih sadje kradel. Lotil se je potem tudi kmalo družiga premoženja in je nevarin človek, ropar postal. Ako je pa povsod dosti sadja, tedaj tudi na domu mladine, se ne zbudi to poželjenje po ptujim blagu tako lahko.

Nihče pa nima vgodniši priložnosti blagodarno seme sadjoredne ljubave v serca mladosti položiti, kakor Vi gospodje, kterim je na deželi šolski nauk izročen. Dobrotljivi nasledki so brez konca in kraja, ki morajo o malo letih iz Vašiga prizadetja za povzdigo sadjoreje izvirati. Zakaj med tem, ko Vi po poduku v sadjoreji veselje in ljubezin do nje v mlade serca sejete in deželi pridne sadjorejce izrejate, dajete tudi starišem in celi okoljšini spodbadljive izglede, kterih dobri nasledki so gotovi.

Prepričan tedaj, da se v naši lepi domovini še veliko veliko da in zamore storiti za povzdigo sadjoreje, in ker tudi zasajenje murbinih dreves zasluzi, da se ga naši deželani čversto poprimejo, in da v vsim tem, zraven visoko častitljive duhovšine, zamorejo častiti učitelji nar več storiti, se obernem s tem nagovorom do Vas, in Vas živo naprosim: v prid domovine sadjorejo v nar veči skerb vzeti, in kjer koli je mogoče z navadnim šolskim ukam tudi skleniti nauk sadjo- in murboreje prav po domače, da ga bo mladost lahko razumela. Prilik, že pri navadnim šolskim uku ozir mladine na ravno takó prijetno kakor koristno sadjorejo obračati, je sila veliko, — še veči prid pa bo za šolsko mladino iz tega izviral, ako Vi o pripravnih letnih časih po dokončanim šolskim uku še nekatere ure obrnete na djanski poduk sadjoreje v kakošnim vertu, ali če Vam je soseska kak občinsk prostor za sadovnik sadnih dreves odločila.

Po ti poti zamorete na majhnim kosčiku zemlje veliko dopernesti s podukam mladosti in z dobrimi izglede za odrasene. Mnogotere krive misli in vraže zamorete tako odverniti, in umni sadjoreji povsod na noge pomagati.

(Konec sledi.)

*) Ta v poslednjih Novicah omenjeni nagovor našiga g. dežel'niga poglavarja bi utegnil g. učiteljem ljudskih šol po vsim Slovenskim in prijetlam sadjoreje sploh primerin biti; zato ga izročimo občinstvu.

Vred.

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj IX.

O sredo 8. kozoperska (sredojesna) 1851.

List 41.

O zadevah Tokerjeve grozdne bolezni.

Če se veliko od straha govori, se rad prikaže. Taka je mende tudi o tisti grozdni bolezni, ki se Tokerjeva plesnina imenuje in se je letos po mnogih krajih Laškiga in Francoskiga prikazala, od ktere se je pa kmalo po več družih krajih hrup povzdignul.

Ali letošnje nenavadno mokro vreme je lahko tu in tam tersje in grozdje pokvarilo, brez da bito ravno tista prava Laška ali Francoska kuga bila. Vidi se zares, ako se tako pokaženo grozdje ogleduje, da je tistih jagod nar več bolnih, ki so na tisti strani grozda, ki je od terte proč obrnjena. Ta stran je bolj na soncu, kot una stran; lahko je tedaj mogoče, da so se tiste rujavelise po tem prikazale, ko so sončni žarki med tem na jagode pripekali, ki so še zelo mokre bile.

Če pa to ravno ni tako, kakor mislim, je vunder potreba, da se tersje in grozdje, ki se bolno dozdeva, na tanjko preiše, preden se reči zamore, da je ta bolezin zares Tokerjeva bolezn.

(Allg. L. u. F. Zeit.)

Učiteljem na Krajskim.

(Konec.)

Dvojni vzrok je posebno, ki dosihmal ovira zaželjeni napredek sadjoreje: prvič, ker koristnost njena še ni tako sploh spoznana, da bi se vsi prazni in za sadne drevesa pripravniki kraji s sadnimi drevesi zasadili, in ker zastran drevés, poleg polja posajenih, je še mnogo napčnih misel, da drevésa blizu polja so poljskim pridelkam škodljive, — in drugič zato, ker zavolj slabe vednosti v izberi in gleštanji drevés se ne obnaša drevje tako, kakor ga gospodar pričakuje; to ga zmoti, da ne zapopade, da je le napčna strežba slabe rasti kriva, ne pa drevo samo po sebi.

Da se ti napotki sčasoma in popolnoma odvernejo, zamore učenik po poduku šolske mladosti nar več pripomoči. Mlade serca se še niso napile mnogoverstnih krivih misel in napčnih presoj — one so tedaj še vgodne za poduk učenika; in tistimu nar hujšimu zadržku vsiga kmetovanja, ki ga sin po očetu podédva, namreč terdovratnemu zadržanju stariga, se na to vižo nar krepkejši v okom pride. Kriva misel, da drevésa, posajene poleg polja in senožet v pravi daljavi kakošne 4 seznje saksebi, sadežem škodjejo, bi imela sicer po mnogih skušnjah družih deželá že davno zaveržena biti, in to toliko bolj, ker se lahko zapopade, da v prav lahki in suhi zemlji drevésa polju gotovo več dobička kakor škode donesó, ker se mokrota zemlje okoli njih dalje obderži, in je po drevésih obvarovana presilne vročine. Ali dokler ne bo mladina zastran téh pri ljudstvu globoko ukoreninjenih napčnih misel podučena, in dokler se pri nji nagnjenje ne obudi, se tega ravnanja poprijeti, kader bo kmetijstvo prevzela,

ne smemo pričakovati, da bi se izgledi vunanjih dežel v dobiček naši domovini posnemovali.

Če ravno se sadje obče noter do višave 64. stopnje severne širokosti s pridam prideluje, in je potem naša dežela povsod za sadjorejo pripravna, se vunder le vsako sadje povsod enako dobro ne obnaša; treba je tadaj, da se prava lega kraja zastran osončja, prek-sončja, vetrov, mokrote ali suše itd. izbere, kamor se to, kamor uno sadno pléme posadí, — da se izbere pripravna zemlja za mnogoverstni sad, — da se gleda na koristniši plémena, na način izreje: ali naj so velike drevesa ali pertljíkovci, — kako naj se presajajo iz sadovnikov, — kako naj se sejejo, cepijo itd.

V vsim tem je poduka mladosti potreba.

Ker pa podúk povsod nar boljši izda, ako se s podúkam iz bukev tudi djanska vaja sklene, je ta tudi v sadjoreji potrebna. Sadjoreja se da z nar večim pridam le na vertih učiti.

Nadjati se je, da se bo povsod kakošno pripravno prazno zemljiše našlo, kteriga bo srenja v napravo verta rada prepustila, v kterim bo potem pridni učenik priložnosti dovelj imel, mladino učiti, kako peške sejati, mlade drevésa gleštati in jih različno ceniti.

Prizadevajte si tedaj, gospodje! svoje sosesčane pogovoriti, da vam v ta namen pripravno zemljiše odločijo, v kterim se bojo njih otroci eno nar koristniših kmetijskih opravil učili — v prid srenji sami.

In ako bi vunder (česar pa nikakor ne pričakujemo) nemogoče bilo mladino djansko v sadjoreji vaditi, bo že velik prid za-njo, ako si dobre vertnarske bukve, kakor je 2. natis „krajnskiga vertnarja“ gosp. Pirca za slovensko, in „katekizem der Obstbaumzucht“ von Franz Diebl, Brünn 1840 za nemško mladost, za šolsko berilo izberete, ktere naj učenik z otroci pridno bere, in kar koli more, eno in drugo reč razlaga, da se v sercih mladosti ljubezin do sadjoreje vname, ktera po tem nikdar zginila ne bo.

Za kar pa naj si učniki pri mladini sosebno prizadevajo, je: da jo spodbadajo sadne peške in košice nabirati, drevésa gosene trebiti in malih tičev, ki gosence pokončujejo, ne loviti.

Skušnje so poterjile, da se izreja sadnih drevés iz sémena veliko bolje obnaša kakor iz gojzdnih divjakov, ker cepljene sémenske drevésa so veliko krepkejši in terdniši od tistih, ki so na divjake cepljene bile, ker take nimajo tako dobrih korenin, zdraviga lesa, gladke kože in tako lepe rasti.

Ali od več strani se slišijo pritožbe, da je teško sadnih pešk in košic dobiti, in če se tudi dobé, so takošne, da jih le malo kalí.

Če pa učenik otroke spodbada, da naj pridno sadne peške nabirajo, — ako jih podučí, ktere so dobre in nabiranja vredne, ktere pa slabe in za zavreči, ako jim veléva, da naj mu nabrane peške donesajo, če pridne nabiravce pohvali in jim včasih za

njih trud kaj podarí, se bojo otroci kmalo skušati začeli, kdo jih bo več nabral, in nabrane bo učenik na šolski vert posejal ali jih kam drugam v posestvo poslal.

Kakošna nemarnost je večidel po deželi v trébi gosenc, je sploh znano. Tisuč in tisuč vaganov sadja požrejo gosence vsako léto kmetovavcam! In zavolj eniga nemarniga mora dostikrat več kmetov škodo terpeti.

Da vsi ukazi v tem toliko ne zdajo, kolikor bi potreba bilo, če dobre volje in sprevidnosti manjka, že stare skušnje učé. Treba je po tem takim pred vsim mladost v tem podučiti in ji to škodljivo nemarnost prav prav globoko v serce vtisniti. Če bo že otrok podučen, kako škodljive so gerde gosencne preprege po drevésih, in kako gotovo znamenje nečimerniga gospodarja da so, bo domú pridši od tega staršem pripovedoval in marsikteri oče bo po tem spodbujen svoje drevesa gosenc trebiti. — Kako potrebno je tudi tiče, ki merčese in gosence pokončujejo, zlasti pa senice in žovne, v brambo drevés varovati, je gotova skušnja vsih umnih kmetovavcov. Posestniki majhnih vertov so v stanu, s pridno otrebo gosenc drevje škode obvarovati; ali na velicih vertih in gojzdih to ni mogoče. Bog je vstvaril zato sila veliko tičkov, ki so kmetovavcu na pomoč, — ali neumni ljudje pokončujejo te koristne živalice, jih lové in morijo. Da si kak krajcar pridobé, jemljejo starkam gnejzda in mlade, in prepustijo tako drevésa gosencam v obéd. Zoper to grozno škodljivo razvado zamore podúk mladosti nar več pomagati.

Po vsih teh potih se bo po podúku mladosti, in po izgledih sadjoreji močno na noge pomagalo; — še večí prid se bo pa pokazal, ako otroci z dobrimi nauki navdani, bojo sami umni in pridni sadjorejci postali.

Verjemite mi gospodje, ako se bo resnična beseda:

„Na vsak prostor posadi drevó,

Gleštaj ga, splačalo se t' bo“

globoko v serca mladosti ukoreninjena, se bo v malo letih sadjoreja tudi pri nas povzdignula, — in povsod, kjer je kraj za to in kjer sadje dobiček obeta, bomo vidili z bogatim sadjem obložene drevésa v spričo umnosti in pridnosti naših kmetovavcov in v prid domovini!

In sladka Vam bo, gospodje, zavest, ko boste reči zamogli: „Tudi mi smo k temu pripomogli!“

Cenite tedaj vsak po svojim stanu te moje besede v prid svoje domovine, tako kakor je treba; začnite si prizadevati z vsim trudem za povzdigo sadjoreje, — tisti pa, ki že pridno o tem delate, ne opešajte, ako Vam tudi kakošni zadržki protijo. Dobra reč je tudi truda vredna!

V Ljubljani 30. avgusta 1851.

Gustav grof Chorinsky l./r.
c. k. dež. poglavar.

Staroslovenski in vseslovanski književni jezik.

Veliko se o izvolji vseslovanskega književnega jezika piše; prejmem tedaj tudi jez za pero in jedne misli poterdim, kar so Novíce in g. Podlipski v Ljubljanskem Časniku spisalí, namreč, da bi se staroslovenski jezik za književnega sprejel.

I. Naj se izvoli staroslovenski jezik za vseslovanski književni:

a) Ker imá naj popolnejši in vsim glasom vseslovansčine naj primerjenejši pravopis. Tako bode konec sovražnemu čerkárjenju in začetek bratovski slogi! (Poglej „Slov. Novine Celjske“ 1849 str. 62—63).

b) Ker ima tako izverstno, starim klasiškim jezikom ednako slovnico, da sam v sebi (le nekoličko trohic izjemši), vse pravila, prédnosti in lepóte vsih slovníc med učenimi sedanjih slovanskih narečij, kakor rumeno solnce svoje svetle žarke, za-

popada in objema. In le neznamenite mervice so še veliki predmet potrebne prepíra; saj je ti stari, sveti in bogati jezik dolgo v nemar puščen ali celó krivo rabljen bil.

c) Česar staroslovenski slovár, sicer obiln, za sedánje potrebe, o védah in umah (Kunst und Wissenschaft) gréša, se mu lahko brez uraze in uime po slovničkih pravilih iz novih slovanskih narečij dodáva, po izgledu, kakor si drugi izobraženi narodi svojo domáčo besédo s tujkami (iz Gerškega, Latinskega itd.) bogátijo.

d) Kdor morebiti še ne vé, mu pak tu pri svoji véri povém, da staroslovenski jezik ni kratko nikár pokopán in sperhnét merlič, ampak on živí in vés živí! še živí ne samo s svojim duhom, ampak tudi s svojim truplom, s svojimi udi, to je: po vsih svojih življejih v slovnici in v slovníku, pak — zavoljo bratovske nesloge raztresen med narečji. Na primér: Tako imámo mi Slovenci, Lužičanje in Kašubje še popolni dual; prosti praeterit na -s-š-h: bēh, dēlaše, rekoste imájo Lužičanje, Jugoslovánje in naši Rozeanci; tako je tudi adjectiv definitae in indefinitae formae v narečjih toliko zméšan, da mu le staroslovensčina k terdnemu pravilu pomore. Potler „slana Reif“ imámo le mi Slovenci s Staroslováni; „lanita, Wange“; „šuj, link“ še imajo samo naši Rozeanci; „san, Ehrenstelle“ samo Rusje itd. Izgled Vlahov, Francozov in Španjcev (Rumunov in Angličanov), za nas ne veljá, ker ne imájo jednega književnega jezika!

II. Kar slovanske narečja zadéva, da bi se ktero za književni vseslovanski jezik sprijelo, derznem sledéce ovádití:

Češki in Poljski jezik ne moreta nieden vojvoda biti vsim drugim, ker imáta toliko in takih poméhčic in stenčíc, da se za občinskost ne spodobita. (Poglej, kar sim o tem v „Jahrbücher für Slav. Literatur, Kunst, v. Dr. Jordan. Leipzig 1847. 2. Heft, strani 43—46 pisal).

III. Jugoslovanski jezik nadhodi sicer po svojem bitstvenem značaju Češki in Poljski, pak, ker razdružen in razderžavljen, je v slovstvu in moči daleko za njima. Rés! da se tajiti ne more, ako bi se vsi živleji Jugoslovanskih podnarečij, postavim, Slovenskega in Bulgarskega v jedno celotino spovzeli, da bi ta zmés staroslovensčino naj bliže dosegla. — Verh vsega tega ni misliti, da bi se nezmérna večina Slovanov kteremu teh treh narečij vклонila, bodi si tudi, da duh velike gomote téla vlada in vodi, kedar (ako!) je navdahne!

IV. Ako se pak k zadnjemu slovanski književniki Ruskega narečja prejmejo, in bi ga (specifičke in terde Rusizme na priliko: boloto (blato), vorota (vrata), bereza (breza), moloko (mleko) itd. pustivši) vsak le nekaj po svojem domáčem popravljali in še po staroslovensčini obdélovali, nad čemur ni dvojiti, zadénejo počasoma na nov jezik, kteri pak po mojih mislih ne bode drugi, kakor ravno staroslovenski. — Zares! le pridajte Ruskemu narečju še Slovenski, Lužicki dual, Jugoslovanski praeterit; Češki genitiv singular: kamene, bremene, teléte, tedaj tudi telese itd., Češki, Jugoslovanski vocativ singular, nektore naše krivo imenovane nove oblike, pravílno oméhčanje v g, h, k; Bulgarski, Poljski, Slovenski a; rúka, Hand (a=ú), Poljski ią, ie (é): svét, heilig; Česki, Serbski, Ogerskoslovenski, Bulgarski vocal r: trg; Bulgarski in včasih Češki vocal l: vlna; natenčnost Poljskega ' — in moje gori rečene besede vam ne bodo sméha silile *).

(Konec sledí.)

*) Ker nam pismenk cirilice in družih manjka, nismo mógli vsih od gosp. pisatelja podanih pravopismih izgledov natisniti dati.
Vred.